

izvirni znanstveni članek

UDK 796:93/94 Ljubljana
prejeto: 18. 6. 2002

Tomaž Pavlin

dr. zgodovinskih znanosti, asistent, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Gortanova 22, SI-1000 Ljubljana

Športne organizacije v Ljubljani do druge svetovne vojne v luči statistike in pravilnikov

IZVLEČEK

Športne organizacije so začeli v Ljubljani ustanavljati v drugi polovici 19. stoletja, razmahnile pa so se šele po prvi svetovni vojni. To vidimo tudi iz preglednic za obdobji pred prvo svetovno vojno in med obema svetovnima vojnama. Prav tako se je med obema svetovnima vojnama vsebinsko oblikoval izraz šport, dejavnost pa se je v ljubljanski javnosti hitro uveljavila. Članku smo dodali poimenski pregled športnih organizacij ali klubov v Ljubljani med obema svetovnima vojnama.

KLJUČNE BESEDE

šport, telesna vzgoja, telesna kultura, društvo, klub, pravilnik, Ljubljana

SUMMARY

SPORTS ORGANISATIONS IN LJUBLJANA UNTIL WORLD WAR II IN THE LIGHT OF STATISTICS AND REGULATIONS

Sports organisations in Ljubljana were commenced in the second half of the 19th century, but came into full swing only after World War I. That can be seen from the tables for the periods before World War I, and between the two World Wars. Just as well the expression sport was given its content form between the two wars, and the activity itself was swiftly carried into effect in the Ljubljana public. The article is supplemented with a review (by name) of sports organisations or clubs in Ljubljana between the two World Wars.

KEY WORDS

sport, gymnastic, body culture, society, club, rule book, Ljubljana

Šport in organizacijska oblika športni klub sta vstopila v naš nacionalno-kulturni prostor v drugi polovici 19. stoletja. Z vidika zgodovinskega razvoja moramo ločiti vsaj med telovadnimi, planinskimi in športnimi organizacijami in poudariti, da je tisto, kar danes pomeni in označuje termin "šport", pred drugo svetovno vojno pomenila "telesna vzgoja" (v praksi se je uporabljal tudi že izraz "telesna kultura", ki pa je bil dominanten pojem po drugi svetovni vojni). "Šport" je bil torej podrejeni pojem oziroma sredstvo "telesne vzgoje". V praksi je bil sprva razumljen zelo večplastno za različne telesne aktivnosti in igre, družabno-zabavne in prosto časovne aktivnosti kot tekmovanja. Med obema svetovnima vojnoma se je "šport" uveljavil kot specifična dejavnost. Pri vsebinskem razčiščevanju pojmov je pomembno vplival organizacijski razvoj, saj se je izraz "šport" vse bolj vezal na delovanje konkretnih športnih organizacij in javnih športnih tekmovanj.

Temeljna organizacijska značilnost "športa" kot družbeno-interesne in storitvene dejavnosti je društvo oziroma "klub", slovenjeni angleški "club". Na tej osnovi je zgrajeno vse nadaljnje organiziranje ali interesno povezovanje tako na nacionalnem kot internacionalnem nivoju. Pojav in razvoj športnih društev sovpada s splošnim društvenim razvojem. Društva¹ so opazneje vstopila v ljubljansko javno življenje v drugi polovici 19. stoletja. Njihovo organiziranje ali ustanavljanje je povezano s političnimi razmerami v avstrijskem cesarstvu, ko je bil cesar Franc Jožef konec petdesetih let 19. stoletja po zunanjepolitičnih in vojaških porazih, slabem gospodarskem stanju ter daljšem obdobju osovraženege Bachovega absolutizma za zagotovitev oblastnih pozicij prisiljen "obljubiti času primerne spremembe v zakonodaji in ustavi".² Sledil je padec notranjega ministra Bacha ter sprejem oktobrske diplome in februarskega patenta. Prva sprememba je, kot je skušal ponazoriti dogodke France Škerlj, "pomenila za (ljubljansko) občinsko življenje konec mrtvila. ...Ljubljanci so ponovno zaslužili diha svobode in občutili ljudsko gibanje. Ponovno se obuja slovenska in slovanska zavest, ki jo je še podžigala nemška centralistična in liberalno-nacionalistična politika nemških sokranjanov,"³ druga pa je prinašala sprostitev in olajšave pri ustanavljanju društev. Temu primerno je sledilo ustanavljanje društev. Slednja so bila organizirana

na vseh področjih narodne dejavnosti od politike, kulture in telesne kulture do gospodarstva in so predstavljala tudi praktično plat tedanjega tako slovenskega kot nemškega nacionalizma.

I. Telesno kulturna društva v Ljubljani do prve svetovne vojne

Od srede 19. stoletja do začetka prve svetovne vojne je bila v Ljubljani ustanovljena vrsta telovadnih, planinskih, strelskih in športnih društev in leta 1912 Ljubljanski šahovski klub. Po Adresarju deželnega mesta Ljubljane in Vojvodine Kranjske iz leta 1907 je bilo v rubriki "društva" dobrih 6% telesno-kulturnih.⁴ Podatek resda ni v prid tezi o športnem družbenem fenomenu, je pa res, da so bile lahko prireditve, npr. kolesarske na "dirkališču" v Tivoliju, sokolski zleti in tudi prve nogometne tekme, dobro obiskane. Društva so bila lahko specializirana ali heterogena – lahko so gojila več panog organiziranih po sekcijah, ali pa se je dejavnost izvajala v sklopu večjih kulturno-prosvetnih zvez (temelječih na nazorsko-politični polarizaciji). Na osnovi podatkov kartoteke društev v centralnem arhivu in adresarjev Ljubljane iz let 1900 in 1907, ki ju hrani mestni arhiv, lahko ponazorimo okvirni popis društev po njihovem poimenovanju, ki pa še ni identičen dejanskemu stanju ravno zaradi delovanja nekaterih organizacijskih enot v okviru "zvez" (za podrobnejšo sliko o telesno-kulturnem stanju v Ljubljani pa bi morali opraviti še raziskavo po posameznih dejavnostih).

Pregled organizacij nam kaže nacionalno, nazorsko in tudi stanovsko razpršenost tedanje ljubljanske družbe. V pregledu dejavnosti nismo omenili kegljanja, ki ga npr. zasledimo v sklopu delovanja delavskega pevskega društva Slavec⁵ ali pa trgovskega društva Edinost.⁶ Kegljali so tudi Nemci, npr. v svoji kulturni postojanki, v Kasini. V kartoteki društev za Kranjsko v Arhivu Slovenije ne zasledimo specialnega kegljaškega društva. Adresarja Ljubljane nam zapuščata tudi podatke o vodstvih posameznih društev ali klubov v letih 1900 in 1907, ki nam svojstveno pričajo o slovenskosti ali nemškosti ali "kranjskosti" društev. V Adresarju iz leta 1900 so imena pisana v nemškem jeziku in bomo takšno dikcijo ohranili.

¹ *Enciklopedija Slovenije*, II. zvezek, 1988, str. 348. Društvo je organizirana skupina ljudi, ki ima skupne cilje, deluje po določenih pravilih, pristop in članstvo sta prostovoljna, delovanje pa utemeljeno na društvenih pravilih in normah, ki zavezujejo članstvo k podreditvi vodstvu in prevzemanju obveznosti izvajanja in izvrševanja društvenega programa.

² *Zgodovina Slovencev*, str. 468.

³ Škerlj, *Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe*, str. 3.

⁴ ZAL, Adresar 1907.

⁵ Glej npr. *SN*, 27. 5. 1905.

⁶ Prav tam.

1. Pregled telesno-kulturnih društev v Ljubljani⁷

TELOVADBA	Laibacher deutscher Turnverein Ljubljanski Sokol-Narodni dom Sokol I., okraj Št. Peter-Udmat oz. Vodmat Sokol II., okraji Trnovo, Krakovo, Sv. Jakob Sokol v Spodnji Šiški Žensko telovadno društvo Žensko telovadno društvo, podružnica v Spodnji Šiški Odseki Orla ⁸
KOLESARSTVO	Laibacher Bicycleclub Laibacher deutscher Radfahrerverein Edelweiss ⁹ Klub slovenskih biciklistov Ljubljana Ljubljansko kolesarsko društvo Ilirija ¹⁰ Prvo splošno ljubljansko kolesarsko društvo Klub slovenskih kolesarjev Slavec
DRSANJE	Laibacher Eislaufverein
ŠPORT	Laibacher Sportverein Ljubljanski sportni klub Trgovski sportni klub Slovan ¹¹
STRELSTVO	Rohrschützen Gesellschaft Schützverein in Laibach Jagdschützverein Krainischer/Kranjski lovski strelski klub Slovenski strelski krožek Hradecky Slovenski strelski krožek Podgolovec Slovenski strelski krožek Sloga
PLANINSTVO	Deutscher und Österreichischer Alpenverein Slovensko planinsko društvo
JAHANJE	Laibacher Reitschülverein Jahalno društvo Sokol
NOGOMET	Slovenski football klub Ilirija ¹²
AVTO-MOTO	Kranjski moto-klub

⁷ AS, Kartoteka društev; ZAL, Adressbuch 1900; Adresar 1907.

⁸ Pernišek (*Zgodovina slovenskega Orla*, str. 101) navaja, da je bilo leta 1913 v Ljubljani in okolici 19 orlovskih odsekov.

⁹ "Deutscher" je bilo dodano v letih po ustanovitvi društva, glej AS, d.p. 737 in 1155; klub z istim imenom je bil ustanovljen tudi v Mariboru.

¹⁰ Stepišnik (*Kolesarstvo na Slovenskem*, str. 24) navaja, da se je "Kolesarsko društvo v Ljubljani" preimenovalo v Ilirijo; v AS je voden Kolesarsko društvo v Ljubljani pod številkami 636, 684, 769; zadnja je številka Ilirije in Kolesarskega društva v Ljubljani, medtem ko Adresar iz leta 1900 navaja oba kluba, po čemer sodimo, da je prišlo do združitve klubov. Zanimivo je, da Adresar iz leta 1907 ne navaja slovenskih kolesarskih društev, če-

Društva so za svojo dejavnost potrebovala objekte. Medtem ko so "planinci", nemški in slovenski, markirali gorske poti, gradili kočice in organizirali gorniške tečaje, nam Adresar iz leta 1907 hrani podatke, da so npr. telovadci v Ljubljani krepili telo in duha v telovadnici na cesarsko-kraljevi višji realci na Vegovi ulici in v Narodnem domu, nemški kolesarji so "dirkali" v Kolizeju in slovenski na "dirkališču" ali velodromu v Tivoliju (velodrom je po prvi svetovni vojni izginil z ljubljanskega površja in ga je nadomestilo še danes aktualno "letno telovadišče" za bazenom Ilirije). "Drsalci" so uživali drsalne radosti na zamrznjenem "tivolskem ribniku" ali "bajerju". Leta 1880 urejeni tivolski ribnik je Mestna občina prepustila v najem Laibacher Eislaufverein, a mu ga je leta 1906 znova vzela z utemeljitvijo, da pri poslovanju društvo ne uporablja slovenskega jezika; nadalje ga je občina vodila sama.¹³

Drsanje se pred prvo svetovno vojno še ni uveljavilo kot športna panoga, so pa zato že prirejali drsalne tečaje, ki jih je vodil praški drsalni mojster Rychlik. Ta je nadebudnim ljubljanskim drsalcem predstavil osnove drsanja. Nekateri udeleženci tečajev so bili pobudniki umetnostnega drsanja po prvi svetovni vojni v okviru športnega kluba Ilirija.¹⁴ Adresar omenja le mondeno tivolsko drsališče, čeprav je bilo v Ljubljani v uporabi tudi "ljudsko drsališče" v Trnovem, t.i. "Kernovo drsališče". Kernovo drsališče je bilo za trnovsko župnijo, kjer je zaradi izkopavanja ilovice nastala globlja jama. Ob jesenskih deževnih dneh se je v jamo stekala voda, ki je pozimi zamrznila. Pozimi so uredili javno drsališče, ob nedeljah in predpustnih dneh pa prirejali tudi različne veselice na ledu. Drsališče so uporabljali do leta 1911.¹⁵

prav npr. Ilirija po prvi vojni nadaljuje z dejavnostjo. Kot razlaga Stepišnik, je tedaj med slovenskimi kolesarskimi društvi v Ljubljani vladala kriza in organizacijsko mrtvilo.

¹¹ AS, d.p. 8043. Pravila so iz leta 1919, medtem ko je bil klub po podatkih iz literature ustanovljen pred prvo svetovno vojno in sicer leta 1913 (glej Slovan, 1913-1983), po Stepišniku pa leto pozneje (glej Stepišnik, *Oris zgodovine telesne kulture*, str. 153). Primarna dejavnost Slovana je bil nogomet.

¹² Tudi pravil Ilirije iz leta 1911, ko je bil klub ustanovljen, v kartoteki društev ni; ohranjena so le pravila iz leta 1919 (AS, d.p. 8039). Poleg Ilirije in Slovana so bila v Ljubljani v letih pred prvo svetovno vojno še nogometna moštva Vzajemnost, Concordia in Olympia. Vzajemnost je bilo moštvo članov delavske kulturne zveze Vzajemnost, razpuščene leta 1913. O Iliriji in nogometu v Ljubljani glej: Pavlin, "Včeraj bi bil lahko tudi Napoleon ponosen na svojo Ilirijo".

¹³ Drnovšek, *Ljubljana na starih fotografijah*, str. 54.

¹⁴ Pavlin, Športni prostori pod Cekinovim gradom, str. 18.

¹⁵ Sič, Kernovo drsališče.

2. Pregled društvenih vodstev v letih 1900 in 1907

DRUŠTVO/KLUB	VODSTVO 1900	VODSTVO 1907
Laibacher deutscher Turnverein	Mahr Artur, Binder Josef Julius	Mahr Artur, Binder Josef Julius
Ljubljanski Sokol	Tavčar Johan, dr., Kušar Josef, dr.	Murnik Viktor, dr., Ravnihar Vladimir, dr.
Žensko telovadno društvo		Tavčarjeva Fanika, Kajzljeva Jožefa
Laibacher Bicycleclub	Kosler Peter, Moro Josip	Kastner Avguštin, Nagy Viktor
Laibacher (deutscher) Radfahrerverein Edelweiss	Wibbe Heinrich, Bresnik Peter	Oroszy Henrik, Cerer Valentin
Klub slovenskih biciklistov Ljubljana	Kušar Josef, dr., Jenko Johan, dr.	
Ljubljansko kolesarsko društvo Ilirija	Zalaznik Jakob	
Prvo splošno ljubljansko kolesarsko društvo	Primožič Franc, Vidmar Josef	
Klub slovenskih kolesarjev Slavec	Dražil Johan, Werzak Leopold	
Laibacher Eislaufverein	Leskovic Karl, Gartenauer Heinrich, dr.	Leskovic Karl, König Hugo
Laibacher Sportverein		Janesch Hans, dr., Kordin Adolf
Rohrschützen Gesellschaft	Mayer Emerich, Galle Victor	Mayer Emerich, Galle Victor
Jagdschützverein Krainischer/Kranjski lovski strelski klub		Galle Viktor, Tavčar Ivan, dr.
Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein	Roschnik Rudolf, dr., Vesel Josef	Roschnik Rudolf, Thomann Rudolf, dr.
Slovensko planinsko društvo	Orožen Franc, Foerster Vladimir, dr.	Orožen Franc, Tominšek Franc, dr.
Laibacher Reitschulverein	Zois Egon, baron, Luckman Josef	Zois Egon, baron, Luckman Josef

Ilirijina "I. družina" ali I. moštvo v hazeni, športu, podobnem malem rokometu. Hazeno so opustili že pred drugo svetovno vojno. "Družina" je slikana v drugi polovici dvajsetih let na Ilirijinem igrišču v Spodnji Šiški (v ozadju šišenski kolodvor). Četrta z leve je Anica Oman, peta pa Fani (?) Bernik, ki sta bili v letu 1934, skupaj z Marijo Cimperman, članici državne reprezentance, ki je v Londonu osvojila naslov evropskih prvakinj. (Vse fotografije so iz arhiva Fakultete za šport.)

Jule Kacič (član kolesarske sekcije Hermesa), tudi hokejist Ilirije, slikan na delu "podutiške" krožne dirke (Ljubljana-Podutik-Dolnice-Ljubljana) v drugi polovici tridesetih let.

Strelci so se merili na "privatnem strelišču ob podaljšanji cesti na Rožnik" (to je bilo strelišče društva Rohrschützen Gesellschaft) in na cesarsko-kraljevem vojaškem strelišču ob Dolenjski cesti. Plavalci so se lahko preizkusili ali hladili in uživali plavalne radosti na Ljubljani oziroma na plavalnem objektu na Gradaščici na Koleziji, medtem ko "kopališč", ki so služila higieni ali čistoči meščanov in nimajo športne vrednosti, ne bomo naštevati.¹⁶

II. Prevrat in telesno-kulturna društva

Začetek prve svetovne vojne je prekinil društveno aktivnost. Do skromnega obnavljanja slovenskih društev in klubov je prišlo proti koncu prve svetovne vojne, zlasti po obnovitvi parlamentarnega življenja v Avstro-Ogrski. Tako je imel spomladi 1918 občni zbor Ljubljanski sportni klub.¹⁷ Planinci, člani Slovenskega planinskega društva, so se prav tako pripravljali na otvoritev sezone in so spomladi pripravljali objekte za sezonsko planinarjenje, zlasti tiste, od koder se je umaknilo vojaštvo.¹⁸ Organizacijsko so se zbujali telovadci, sprva le Orli. Sokoli so se ponovno pokazali v javnosti ob priliki pogreba Lovra Šarca v Ljubljani. Cesarsko kraljeva policija je "milostno" dovolila pred-

stavnikom Sokola II. "nastop treh članov, da so nesli venec, in treh, da so šli za krsto."¹⁹

Sledili so dobro znani dogodki ob koncu prve svetovne vojne. V obrambo prevrata in vzdrževanja miru pred vojaškimi oddelki ter umikajočimi se vojaškimi oddelki bivše avstro-ogrske vojske s fronte v Italiji so bili vključeni tudi slovenski telovadci. Skupaj z gasilci so tvorili enote Narodne straže, ki so bile potrebne do dokončnega umika soške armade.²⁰ Po konsolidiranju razmer je sledilo obnavljanje društvenega življenja, organiziranje občnih zborov, organiziranje vadbe in vaditeljskih zborov, zbiranje preživelih in popolnjevanje strokovnih vrst, predvsem vaditeljskih zborov, ki so bili marsikje, zaradi vojnih žrtev, okrnjeni. Vsakdanje življenje ni bilo prijetno. Vojne razmere so se podaljšale v poprevratni čas, za srednje in nižje sloje so vojne razmere pomenile poslabšanje kvalitete življenja, zlasti za delavstvo. Vsem tem težavam so se po prevratu pridružile nove: brezposelnost, predvsem zaradi preusmeritve na mirnodobsko industrijo, ki jo je povečevala demobilizacija in primorska emigracija, socialni nemiri in štrajki, politično-vojaške borbe za meje, zlasti za severno, reorganizacija gospodarstva in prilagajanje novemu državno-političnemu in ekonomsko-kulturnemu okviru.²¹ Izrinjanje Nemcev iz javnih krogov in nemških kulturnih postajank, kot je bila npr. Kasina, je pomenilo "slovenizacijo" javnega življenja.²²

¹⁶ ZAL, Adressbuch Laibach 1900, Adresar 1907. O kopališčih glej: Borisov, Zdravilišča in kopališča na nekdanjem Kranjskem; Šorn, Način preživljanja prostega časa meščanov Dunaja in Ljubljane od druge polovice 19. stoletja do 30-tih let 20. stoletja.

¹⁷ SN, 10. 5. 1918.

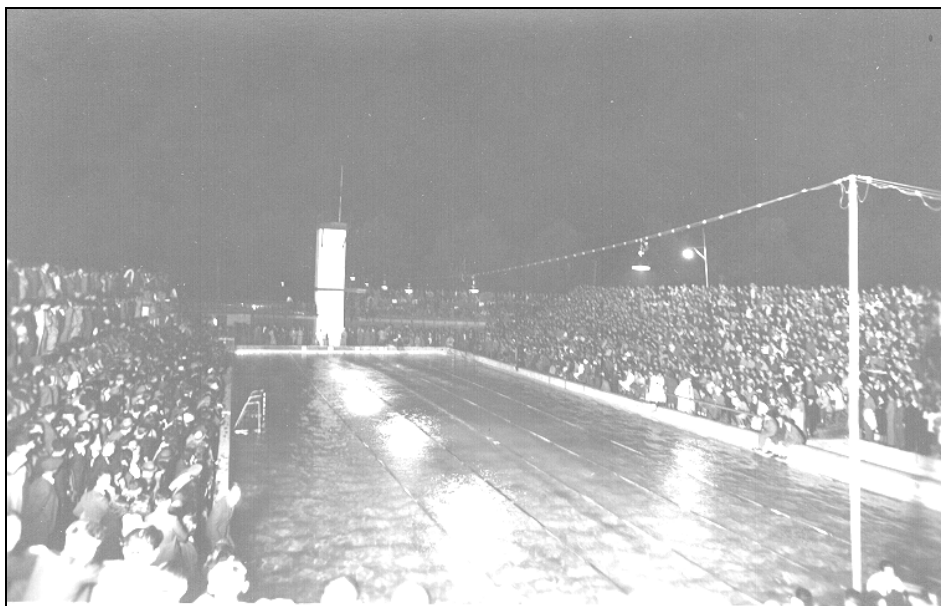
¹⁸ S in SN, julij, avgust 1918; 24. 8. 1918 sta oba dnevnika obveščala o otvoritvi hotela Zlatorog v Bohinju in doma na Kredarici.

¹⁹ SN, 24. 8. 1918.

²⁰ Dolenc, *Kulturni boj*, str. 21.

²¹ Stiplovšek, *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922*, str. 97-98.

²² Dolenc, *Kulturni boj*, str. 11-93.

*Pred začetkom finalne tekme državne plavalne lige med Ilirijo in Victorio (Sušak)
3. septembra 1940. Tekmo si je ogledalo rekordnih 3500 gledalcev.*

Med telesno-kulturnimi organizacijami takšnih primerov ni bilo, kajti sokoli so gostovali po šolskih telovadnicah ali imeli svoje prostore, podobno velja tudi za orle. LSK je imel ob bregu Ljublanice svojo čolnarno (že pred prvo vojno edino tovrstno v Ljubljani) in podobno si je tudi Ilirija tik pred prvo svetovno vojno uredila nogometno igrišče na "dirkališču". Tivolski ribnik, mondeno drsališče, je bil že pred vojno v rokah mestne uprave in je v povojnih letih preživel klavrno in nič kaj mondeno usodo. Nemških organizacij "turnarjev" in kolesarjev po prvi vojni ni več zaslediti, Laibacher Sportverein pa je prenehal delovati že pred prvo svetovno vojno.²³ "Slovenizacijo" bi morda lahko iskali v primeru Rohrschützen Gesellschaft, ki je po prvi vojni nadaljeval strelsko dejavnost na svojem strelišču pod Rožnikom kot Društvo ljubljanskih ostrostrelcev.²⁴ Jahanje je po "prevratu" gojilo Ljubljansko jahalno društvo, ki je leta 1920 predložilo društvena pravila v potrditev upravnim oblastem (ali gre za nadaljevanje predvojnega Laibacher Reitschülverein trenutno lahko le ugibamo).²⁵ Slovenski planinci so odkupili nemške do-

move v Julijcih, Karavankah in Savinjskih Alpah.²⁶ Glede na mednarodne politične dogodke je onkraj novih državnih meja ostal del članstva. Ljubljanski in slovenski "planinci" v matici so sočustvovali s kolegi na okupiranih ozemljih, kar nam priča njihovo stališče o prednovoletnih veseljačenjih konec leta 1918. Javno so oznanili, da to leto ne bodo priredili Silvestrovega večera, "ker so časi preresni in pretežavni, da bi se mogli slovenski planinci vdajati neskalsenemu veselju". Ker je planinski ples v prejšnjih časih običajno združeval "v neprisiljeni zabavi prijatelje slovenskega planinstva iz vseh naših pokrajin, letos pa bi morali pogrešati poset naših prijateljev iz Notranjske in Primorske, SPD zato zasedaj še opusti vsako hrupno prireditev, prosi pa svoje člane, da mu ostanejo podporniki v njegovem delu".²⁷

III. Športna in sorodna društva ali klubi v Ljubljani v obdobju 1918-1941

Kot smo že uvodoma poudarili, je bil "sport" izsek "telesne vzgoje". Dejavnost, zajeta pod pojmom "sport", pa je bila raznovrstna. To bomo predstavili na primeru ohranjenih Adresarjev Ljubljane iz let 1928 in 1938, kjer lahko sledimo vsebinskemu zaokroževanju "športa". Temu je pripomoglo delovanje številnih športnih organizacij, zagotovitev vloge v javnosti in odziv medijev na njihovo delovanje ter s tem pridobljena javna prepoznavnost.

²³ AS, d.p. 891. Laibacher Sportverein je bil v športni zgodovini do pred kratkim neznanka. Klub je bil ustanovljen leta 1900 in je bil, kot razkriva Borut Batagelj (Začetki ljubljanskega nogometa. *Ljubljana*, januar/februar 2002, str. 57), klub ljubljanskih nemških nogometašev. Klub je bil, kakor je navedeno na mapi pravilnika v AS, leta 1909 opuščen – "ausgelöst" (glej tudi Pavlin, "Pri nas je ta panoga sporta še docela neznana", *Zgodovina za vse*, 1999, št. 2, str. 84-85).

²⁴ AS, d.p. 7859; do leta 1918 je bila kartotečna številka 162.

²⁵ AS, d.p. 8174; namen društva je bil, da sezida in vzdržuje jahalnico v Ljubljani.

²⁶ Dolenc, *Kulturni boj*, str. 61.

²⁷ S, 30. 12. 1918; SN, 31. 12. 1918.

Po podatkih Adresarja Ljubljane iz leta 1928²⁸ so se društva po "značaju" delila na "telesno-kulturna" ali "kulturno-telovadna", "športna", "športno-tujsko prometna", "kulturno-športna", "športno-zabavna", "stanovsko-strokovna", "strokovna", "gospodarska", "kulturno-vzgojna", "planinska", "alpinska", "vzgojno-gozdovniška", "duševno-telesnokulturna". Šahovska društva so bila po značaju "kulturna društva". S "telesno-kulturnim", "kulturno-športnim" in "kulturno-vzgojnim" značajem so se označile telovadne organizacije Sokol, Orel in orliški podmladek ter telovadne enote Svobode (pri Svobodi so ustanavljali tako telovadne odseke kot športne klube). Telovadba je bila tudi "stroka" in telovadni učitelji so se povezali v interesno ali "stanovsko-strokovno" Društvo telovadnih učiteljev za Slovenijo v Ljubljani.²⁹ Podobno so se "strokovno" povezali ljubljanski plesovodje.

"Telesno-kulturni" so bili tudi skavti, gozdovniki pa "vzgojno-gozdovniški". Razlika izhaja iz ideologije dejavnosti in ločenih organizacijskih začetkov v Veliki Britaniji ali Severni Ameriki, ne pa iz kakršnihkoli politično-kulturnih ozadij. Pisana je bila paleta "sportnih" organizacij. Med njimi namreč najdemo društva kot npr. Radio klub Ljubljana, Klub ljubiteljev športnih psov v Ljubljani in Slovensko filatelistično društvo v Ljubljani. Kaže, da so bili psi priljubljena zabava in proučevanje, saj sta se Jugoslovanska kinološka zveza in Klub ljubiteljev brakov označila kot "športno-znanstveni" organizaciji, Klub ljubiteljev ptičarjev pa je bil "lovsko-sporten". Tudi v ribištvu se je uveljavljal športni ribolov in ribolovci so se družili v Klubu akvaristov. "Športno-zabaven" je bil Ljubljanski družabni klub. Namen kluba je bil "bujenje in dviganje interesa za klubsko življenje, umetnost in šport vseh vrst". Glede na pravilnik je bil elitni klub. Redno članstvo je bilo namreč omejeno na 20 oseb, izredni član je lahko postala vsaka polnoletna oseba z bivališčem v Kraljevini SHS, ki je bila podvržena "balotaži" (glasovanje s kroglicami). Brez nje so bili člani lahko le visoki diplomatski uslužbenci, višji vojaški častniki, člani kraljevske vlade in višji državni uradniki.³⁰

Kot "gospodarska" so bila šteta društva, prek katerih naj bi športna in telovadna društva nabirala in zbirala materialno pomoč za gradnjo objektov ali z njimi gospodarila. "Športno-tujsko prometna" organizacija je bila zimsko-športna zveza (Jugoslovanski zimsko-sportni savez). Gojila je zimske športe, poudarek je veljal smučanju, poleg organiziranja tekmovanj in vodenja smučar-

skega športa pa je bil pomembna sestavina dela zveze zimski turizem. Čeprav to ni bilo društvo, pač pa zveza društev, jo omenjamo, ker je bila to edina športna panožna zveza, ki je imela sedež v Ljubljani.

Leta 1938³¹ so bile organizacije razvrščene v rubrike: "akademske", "sokolske", "kulturne in prosvetne", "dobrodelne in podporne", "strokovne", "sportne", "šahovske", "zabavne in družabne" in "razno". V primerjavi z letom 1928 so bila društva kot npr. Klub akvaristov, Društvo Brak jazbečar, Društvo ljubiteljev jamarjev, Društvo ljubiteljev ptičarjev ipd. uvrščena med "zabavna društva". Kot vidimo, se je v desetih letih v javnosti šport povsem uveljavil kot samostojna dejavnost, katere prepoznavne prireditve so bila tekmovanja, temelječa na – več ali manj – telesni aktivnosti.

Športne organizacije v Ljubljani so se dejansko razmahnile šele po prvi svetovni vojni. To je tudi dobro razvidno v primerjavi predvojnih in povojnih razmer. Pri pregledu ustanovljenih društev v obdobju med obema svetovnimima vojnama se bomo omejili na društva, ki so se, prvič, označevala kot športna in so delovala v sestavi športnih zvez, drugič, so bila s športom ali športnim klubom povezana in tretjič, dejavnost je vključevala agonistiko, ne glede na telesno komponento in vzgojno vrednost (vir tabele je predsem fond kartoteke društev Arhiva Slovenije). To pomeni, da je agon: boj, dvoboj ali tekma, skupni imenovalec njihovega delovanja. V našem pregledu ne bodo zajete telovadne, skavtske, gozdovniške in planinske organizacije. V pregledu bomo navedli statistično sliko društev oziroma klubov in ne posameznih sekcij, s čemer ne bomo podali pregleda razvitosti posameznih športnih panog v Ljubljani. Celotno obdobje bomo razdelili v dve kronološki podobdobji in sicer prvo do leta 1930 in drugo po letu 1930. To pa zato, ker je kralj Aleksander z objavo januarske diktature posegel tudi v "telesno vzgojo", čeprav to sveta športnikov ni tako prizadelo kot svet telovadcev.³² Medtem ko je zakon o sokolski organizaciji, sprejet 5. decembra 1929, ukinjal dotedanje telovadne organizacije in dovoljeval le Sokola Kraljevine Jugoslavije, se zakon športa ni dotikal, oblasti pa so dopuščale organiziranje športnih klubov ne glede na nazorsko ozadje. Vendar pa moramo dodati, da je skladno s politiko državne centralizacije sledilo tudi povezovanje športnih panožnih zvez v Zvezo športnih zvez (Savez sportskih saveza), ki je bila ustanovljena

²⁸ ZAL, Adresar 1928.

²⁹ *Enciklopedija fizičke kulture*, I. zv., 1975, str. 129. Predsednik društva je bil leta 1928 Ivan Bajželj, priznani sokolski delavec in absolvent tečaja za učitelje telovadbe srednjih šol na Dunaju.

³⁰ AS, d.p. 537, čl. 2.

³¹ ZAL, Adresar 1938.

³² V ilustracijo dogodkov v telovadbi navedimo, da je bilo npr. po ljubljanskem Adresarju leta 1928 v Ljubljani 6 sokolskih društev, 10 orlovskih odsekov in 2 telovadna odseka Svobode, leta 1938 pa 10 sokolskih društev in 4 odseki katoliških telovadcev ali t.i. Fantovskih odsekov, ki so jih organizirali po letu 1935.

Atletski miting na "Iliriji" – start teka na 400 m (verjetno v drugi polovici dvajsetih let); v dresu s črno progo člana Primorja, v belih Ilirijana.

na sestanku v Zagrebu 23. decembra 1929. Naloga "zveze športnih zvez" je bila pomoč športnemu gibanju v Jugoslaviji in skrb za usklajen razvoj vseh športnih panog, saj je "zveza" združevala tako olimpijske kot neolimpijske športe. Ustanovitelji "zveze" so bili delegati jugoslovanskih panožnih zvez za nogomet, tenis, kolesarstvo, zimske športe, avto in moto šport, atletiko, težko atletiko, plavanje in hazeno.³³

3. Pregled "športnih" društev v Ljubljani³⁴

Dejavnost	1919-1930	1931-1941	1919-1941
avtomobilizem	1		1
balinanje	1	1	2
biljard		1	1
bridge		1	1
drsanje	1	(1)	1 (1)
kajak	1		1
konjenišтво	3 (1)		3 (1)
kolesarstvo in motociklizem	3	1	4
letalstvo	1		1
ples	1	1	2
strelstvo	15 (1)	6 (4)	21 (5)
smučanje	2 (1)	3	5 (1)
šah	7	6	13
šport	26 (8)	7 (4)	33 (12)
Skupaj	62 (11)	27 (9)	89 (20)

³³ Enciklopedija fizičke kulture, II. zv., 1976, str. 224.

³⁴ V oklepajih so zabeležena števila "črtanih" društev v določenem obdobju, t.j. društev, ki so prenehala iz kakršnikoli razlogov z delovanjem in so jih zato izbrisali ali "črtali" iz registra društev.

4. Društva, katerih dejavnost vključuje elemente "športa" ali je z njim povezana

Dejavnost	1919-1930	1931-1941	1919-1941
športno-turistična	1	2 (1)	3 (1)
športno-družabna	1	1	2
gospodarska	1	1	2
ostalo	1	2	3
Skupaj	4	6 (1)	10 (1)

Kot je razvidno iz zgornjih tabel, je bila večina dejavnosti organiziranih v prvem obdobju. Dejavnosti kot kolesarstvo, drsanje in smučanje so bile lahko organizirane tudi v sklopu športnih klubov. Vse od naštetih dejavnosti niso bile novitete v ljubljanskem kulturnem življenju, pač pa so le osnovali društvene organizacije in s tem prestopali športni prag (npr. biljard, ki je vezan na razvoj ljubljanskega kavarništva). Novo je bilo balinanje, ki je prišlo v Ljubljano s primorsko emigracijo, medtem ko je bila podobna tradicionalna zabava Ljubljančanov kegljanje.³⁵ Prav tako je bila noviteta "bridge", miselna igra s kartami anglo-ameriškega izvora.³⁶ Zanimivo je visoko število strelskih društev. Med njimi je treba razlikovati društva, ki jim je bil namen "gojiti prosto zabavo s streljanjem in izvežbanjem v streljanju, zlasti v sobnem streljanju s sobno tarčno puško kal. 3 mm".³⁷ Slednja so imela večinoma sedež v ljub-

³⁵ Mal, *Stara Ljubljana in njeni prebivalci*, str. 102-127.

³⁶ Fröhlich, *Bridž*, str. 19.

³⁷ Za streljanje s posebno zračno puško je bilo v Ljubljani že l. 1820 ustanovljeno društvo Bolzschützengesellschaft (Zalar, *Ljubljansko društvo ostrostrelcev*, str. 57).

Državno prvenstvo v plavanju leta 1931 v bazenu Ilirije. Tekmovalni program je obsegal plavalne discipline, skoke v vodo in vaterpolo. Na sliki prizor z derbija Ilirija – Primorje.

ljanskih gostilnah in so v pravilnikih zapuščala lastnino nedefiniranim "vojnim slepcem", kar zveni, glede na malo pred tem minule vojne dogodke, sarkastično. Časopisje nam o teh društvih ne zapušča ničesar otipljivega in jih lahko spoznamo le skozi njihove pravilnike. Ti pa so bili, v primerjavi z drugimi, bistveno krajši. Imeli so le osem členov, brez opisa streljanja. Kronološko je bilo največ takšnih društev ustanovljenih do leta 1925. Drugim strelskim društvom je bil namen gojiti "strelstvo". Tovrstno strelsko društvo je hotelo "vzpodbuditi zanimanje za strelstvo s tem, da prireja vežbalno in slavnostno streljanje, vežba svoje člane v rabi strelskega orožja, vzgaja strelce mladine in pospešuje vsa stremjenja po čim večji vojni in brambni moči ...države. Pa tudi družabnost in dobra tovarišija naj bodeta cilj društva." Streljanje se je po pravilnikih delilo na "redna in nagradna vežbanja", nagradna pa so se zopet delila na "letna in izredna", ki so se lahko izvajala na "strelskih večerih" ali "zaključenih javnih in tekmovalnih streljanjih". Med temi društvi je bila tudi "Ljubljanska oblastna streljačka družina". Bila je tesno povezana z vojaštvom, vodile so jo vojaške osebe, vojaštvo je dajalo orožje za streljanje.³⁸ Ob tem moramo poudariti, da so bila strelska društva organizirana samostojno in so predstavljala eno od organizacijskih vertikal "telesne vzgoje".

IV. Športna društva

33 društev je opredelilo svojo dejavnost kot

"šport", "idejo moderne, času primerne telesne vzgoje" ali tudi "idejo moderne, času primerne telesne kulture", ki so svoj namen udeležali s tem, da so nudili "svojemu članstvu možnosti gojenja raznih sportnih panog". Namen nekaterih klubov, zlasti ustanovljenih v tridesetih letih, je bil tudi "vzgajati svoje članstvo v sportnem in državnem duhu".³⁹ Klubsko strukturo je določal pravilnik, ki ga je potrdila upravna oblast, v tridesetih letih pa še Ministrstvo za telesno vzgojo naroda, organizirano leta 1932 (v resor ministrstva so sodile sokolske oziroma telovadne, športne, strelske, planinske, gasilske, skavtske in turistične organizacije).⁴⁰

V pravilnikih so ustanovitelji društev opredelili društveni "namen", "sredstva za doseg namena", upravni ustroj, delovanje in v enem od členov predvideli razmere ob razpustu društva. Pregled členov o razpustu kluba nam daje kopico zanimivih informacij ali indecev o socialnem ali stanovskem izvoru društev ali njihovih povezavah z nazorsko-političnimi tabori ipd. Med drugim zasledimo karitativnost ustanoviteljev društev. Očitno je moral biti sindrom vojne in nestabilne gospodarske situacije ter socialne bede močan oziroma je v ljudeh še prevladovala socialna intuicija nad materializmom, ki se je ravno v letih po vojni pričel bohotiti. Če bi oblast že prepovedala delovanje posameznih društev, bi slednja svoje imetje podarila ali "društvu vojnih invalidov, vdov in sirot", "mestnim revežem v Ljubljani", "revni šolski deci v Mostah", "ubožnemu zakladu občine

³⁸ AS, d.p. 7753; Stepišnik, *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*, str. 348.

³⁹ AS, društveni pravilniki "sportnih klubov".

⁴⁰ AS, Bibliografija indeksiranih informativnih sredstava sredenih i obrađenih fondova Arhiva Jugoslavije I.

Vič", "ubožnemu zakladu mesta Ljubljane", "občinskim revežem v Mostah", "siromašni deci Mestne občine Ljubljana", "škofovskemu društvu za varstvo sirot v šentpetrski župniji", "dobrodelnemu društvu", "ubožnemu skladu v Zgornji Šiški", "društvu za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana" ali "podpornemu društvu jugoslovanskih akademikov v Ljubljani". Pri drugih društvih je bila v ospredju narodna ideja in so "imetje" zaupala narodno-obrambnim organizacijam kot Jadranska straža, Jugoslovanska Matica ali pa sokolskim organizacijam. Tretja so lahko zapustila "imetje" ali lokalnemu ali sorodnemu društvu ali ustanovam kot ljubljanski Univerzi, Slovenski Matici v Ljubljani, šolski družbi Sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, mladinskemu domu na Kodeljevem, križanskemu dijaškemu konviktu ali salezijanskemu zavodu na Rakovniku. Medtem ko sta "gospodarsko-športni društvi" zapustili "imetje" matičnima kluboma (ASK Primorju in Smučarskemu klubu Ljubljana), ga je npr. Društvo prijateljev sporta zapustilo lastniku kopališča Ilirije. Zanimiv je primer smučarjev kluba Polž, ki so zapuščali svoj smučarski dom "pri Sv. Duhu nad Višnjo goro skupaj z vknjiženimi bremenami v skupno vaško last vasi Zavrče, Pristava, Kriška vas, Nova vas, Male in Velike Vrhnje". Če vasi tega ne bi sprejele, bi dom prešel v last Jugoslovanske zimsko-športne zveze.⁴¹ Med nasledniki zasledimo nadrejene organizacije ali zveze, od koder so društva izhajala, kot npr. "delavske" zveze: Prirodoslovno društvo v Zagrebu, upravni odbor zveze grafičnih delavcev Jugoslavije-podružnica Ljubljana, kulturno-izobraževalno zvezo Svoboda ali pa športne zveze kot Ljubljansko nogometno podzvezo, Jugoslovansko zimsko-sportno zvezo, Slovensko šahovsko zvezo, Kolesarski odbor za Slovenijo in neimenovano žensko organizacijo, ki bi morala "imetje" uporabiti za delovanje ženskega športnega kluba. To je bil primer Atene, specialnega ženskega športnega kluba v Ljubljani, edinstvenega v Sloveniji (igrišča so imela v Tivoliju nasproti Mladike). Sicer je lahko imelo športni klubi ženske sekcije, kjer so se članice ukvarjale pretežno z atletiko, plavanjem, drsanjem, tenisom in smučanjem ter igrale hazeno.

Poglejmo še upravni ustroj kluba. Klub je bil upravna celota, ki so ga lahko sestavljale posamezne športne sekcije z notranjo samostojnostjo. Če si je klub uredil igrišče, je običajno klubsko upravno strukturo sestavljala še uprava igrišč. Klub je vodil širši odbor, izvoljen na občnem zboru, iz katerega je bil izbran ožji odbor ali izvršni odbor. Odborova poslovna doba je bilo koledarsko leto, nakar je sledil občni zbor, kjer so predstavili poročila o preteklem delovanju. Občni zbor je bil

sklepčen ob navzočnosti 2/3 do glasovanja upravičenih članov. Sklepalo se je z absolutno večino. Odbor je lahko sklical tudi izredni občni zbor in sicer v primeru krizne situacije v klubu, npr. vodstvene ali zaostrenih odnosov kluba s sorodnimi društvi oziroma nadrejenimi organizacijami. Protokol pač, ki je marsikateremu starejšemu športnemu društvu verjetno še v spominu in ki je že marsikje izginil ali pa izginja iz prakse. Odbor so sestavljali predsednik, podpredsednik, tajnik, blagajnik, odborniki in načelniki sekcij. Primerno številu sekcij oziroma organizacijski velikosti kluba je bilo število odbornikov v upravi. Večji klubi so imeli po dva predsednika, dva tajnika in dva blagajnika, ki so si razdelili "zunanje" in "notranje" poslovanje kluba. Odbor se je sestajal na "plenarnih" in "načelstvenih" ali "rednih" sejah. Plenarne seje so bile enkrat mesečno in se ga je udeleževal odbor v širši sestavi, redne seje pa so bile običajno enkrat tedensko oziroma po potrebi, obvezne za ožji delovni odbor ali "načelstvo", ki je reševalo tekoče probleme in vodilo klubsko življenje. Klubsko članstvo se je delilo v štiri skupine in sicer v častne člane (to so postali tisti, ki so imeli za razvoj ali delovanje kluba izredne zasluge in jih je imenoval občni zbor), ustanovne člane (tisti, ki so plačali večje denarne zneske, t.i. ustanovnine, katerih višino je določal občni zbor), podporne člane (tisti, ki so vplačevali članarino, določeno na občnem zboru) in redne člane (ta je lahko postal vsak, ki se je hotel baviti s športom in je izpolnjeval določeno starostno mejo, ki jo je določal člen o članstvu). Klubski pravilniki niso dovoljevali profesionalnega športa in bi bil vsak, ki bi "gojil šport kot poklic", "izključen". Častni, ustanovni in redni člani so imeli na občnih zbora aktivno in volilno pravico, podporni pa le pasivno ali posvetovalni glas. V drugi polovici tridesetih let so klubski pravilniki dovoljevali podpornim članom polno volilno pravico, zasledimo pa tudi možnost včlanjevanja fizičnih oseb.⁴²

Značilnost športnih klubov je bila gojitev ene ali več različnih športnih panog, med katerimi je bil v prvem obdobju najpogostejši nogomet, v dvajsetih letih pa se je organizacijsko razmahnilo smučanje. Ta ocena velja tako za Ljubljano kot Slovenijo. V bran naši navedbi navedimo podatke o organizacijskih enotah (klub ali klubska sekcija), včlanjenih v športnih panogah v letu 1921 in letu 1933 na Slovenskem (tabeli sta zgolj informativnega značaja, predstavljata organizacijsko stanje po panogah, česar ne smemo enačiti s stanjem društev; za verodostojnejšo oceno, zlasti za spopad s stereotipi na področju športa, bi morali zbrati večletne preglede).

⁴¹ AS, d.p. 8184, 8235.

⁴² Primer Ilirije in Primorja, glej AS, d.p. 8039 in 8040.

V večjem delu dvajsetih in trideset let je redno potekala t.i. "Jutrova štafeta" (poimenovana po časopisu Jutro, ker je podaril prehodni pokal), ki je potekala v obračunu Primorja in Ilirije.

5. Pregled panožnih enot po posameznih športnih panogah leta 1921

PANOGA	PANOŽNE ENOTE/PE*
1. atletika	10
2. avtomobilizem	1
3. boks/težka atletika	1
4. hazena ⁴³	2
5. kolesarstvo in motociklizem	14
6. konjenišтво	1
7. nogomet	20
8. plavanje	13
9. streljanje	1
10. tenis	3
11. veslanje	1
12. zimski šport**	2

*panožne enote so lahko ali specializiran klub ali klubska sekcija; klubi so imeli običajno več sekcij, ki so bile včlanjene v posamezne panožne organizacije;

**smučanje, drsanje in sankanje;

Večina športnih organizacij oziroma kar "50%", kot navaja citirani vir, je bila leta 1921 iz Ljubljane.⁴⁴ Tekom dvajsetih let 20. stoletja se je šport širil širom Slovenije, kar vidimo v podatkih za leto 1933. Zanimivo je tudi razmerje slovenskega in jugoslovanskega športa. Po naši tabeli je bilo med jugoslovanskimi panožnimi organizacijami okrog-

lih 5% ljubljanskih in okroglih 18% slovenskih, kar je nedvomno zgovoren podatek glede na velikost Ljubljane in Slovenije ter število prebivalstva. Podobno zgovorna je primerjava nogometnih in smučarskih ter ostalih panožnih enot v Jugoslaviji.

Edvard Čerček (Ilirija), "podsavezno" ali slovensko prvenstvo v plavanju v bazenu Ilirije leta 1931.

⁴³ O hazeni glej: Rozman, Hazena-ženska športna igra, *Enciklopedija fizičke kulture*, 1975, str. 317-319.

⁴⁴ *Šport*, 25. 3. 1921.

6. Pregled panožnih enot po posameznih športih v letu 1933⁴⁵

PANOGA	PE v Ljubljani	PE v Sloveniji	PE v Jugoslaviji
1. atletika	2	7	18
2. avtomobilizem	1	2	8
3. boks/težka atletika*	1	3	24
4. golf	0	0	1
5. hazena	2	8	27
6. hokej na travi	0	0	4
7. kajak-kanu	1	1	2
8. kolesarstvo	6	24	54
9. konjenišтво	1	1	23
10. letalstvo	1	2	18
11. motociklizem	3	6	18
12. namizni tenis	3	4	20
13. nogomet	13	44	593
14. plavanje	2	7	26
15. sabljanje	1	2	10
16. tenis	2	8	50
17. veslanje	1	2	18
18. zimski šport**	12	63	97

*podatki so iz leta 1930; pozneje se panoga razdeli na boks, rokoborbo in dviganje uteži

**smučanje, drsanje, hokej na ledu

Urejanje bežigrskega Stadiona (verjetno v prvi polovici tridesetih let).

⁴⁵ Tabela je narejena na osnovi podatkov Jugoslavenskega sporta, 1933, godišnjaka Saveza sportskih saveza Kraljevine Jugoslavije ob upoštevanju *Almanaha jugoslovenskog sporta 1930*.

"Elektrifikacija" Ilirijinega nogometnega igrišča v začetku tridesetih let. Igrišče je bilo urejeno v Spodnji Šiški in je mejilo s pivovarno Union, Celovško in železniškim kolodvorom (v ozadju upravno poslopje).

A pojdimo nazaj k ljubljanskim športnim klubom. Trije od teh, Ljubljanski sportni klub,⁴⁶ Ilirija in Slovan, so bili ustanovljeni pred prvo svetovno vojno in so v letih 1918 in 1919 obnovili delovanje. Razpuščenih ali iz upravne evidence društev "črtanih" je bilo 12 klubov ter še 5 (Primorje, Jadran, Sloga, Slavija in Grafika) po italijanski okupaciji. Nekateri klubi so že kmalu po ustanovitvi zašli v organizacijsko-finančne težave. Rešitev je bila ali razpust kluba ali združitev ali pridobitev zaščitnika. Tako je npr. do leta 1925 razpadla Sparta, s Primorjem pa se je združil Ljubljanski akademski sportni klub v Akademski sportni klub Primorje (Primorju se je leta 1933 pridružila tudi Svoboda-Ljubljana, vendar iz športnih razlogov).⁴⁷ Spodnješišenski Hermes je v kriznih klubskih razmerah sredi dvajsetih let stopil pod okrilje železniške uprave in postal Železničarski športni klub, obdržal pa je prejšnje ime (železničarski klubi so se običajno imenovali Železničar).⁴⁸ V Ljubljani je bil ustanovljen še drugi železničarski klub, Sloga, ki ni igral pomembnejše športne vloge.⁴⁹ Leta 1930 se je klub krakovskih športnikov, SK Krakovo, združil s trnovskim Jadranom. Slednjemu se je leta 1940

pridružila tudi viška Reka.⁵⁰ Prav tako sta svoje moči leta 1930 združila Slavija in Grafika.⁵¹

Največ klubov je bilo ustanovljenih med letoma 1926 in 1930. Ker je bilo največ teh tudi "črtanih", je vprašljivo njihovo delovanje. Razlog za njihovo ustanavljanje bi lahko bil tudi borba za oblast v posameznih panožnih organizacijah, saj je vsak včlanjeni klub pomenil volilni glas na skupščini. Poleg združevanja klubov zasledimo primer Pano-nije iz predmestnih Kosez, ki je delovanje najprej prekinila in ga pozneje obnovila. Kar nekaj klubov je imelo ime povezano s primorskim ozemljem: Jadran, Reka, Istra, Velebit in Primorje (slednje je imelo tudi posebno mesto med emigranti), medtem ko se jih je manj istovetilo s Koroško. Zasledili smo le Korotan. Nekaj istoimenskih klubov se pojavi v Ljubljani in drugod po Sloveniji kot Slavija (poleg Ljubljane še v Mariboru in Vrbju), Slovan (še v Guštanju in Naklem), Korotan (še v Mariboru in Kranju) ter Svobode, delavski športni klubi. Prav tako sta bila v Ljubljani organizirana po šestojanuarski diktaturi v začetku tridesetih letih dva katoliška športna kluba, Planina in Mladika. V pravilniku Mladike je bil v pripravljalnem odboru Evgen Betetto.⁵² To samo po sebi ni nič posebnega, če ne bi bil Betetto eden vodilnih odbornikov Ilirije in če to morda ni bil poizkus Ilirije zagotoviti si nadzor nad mladino na Kodeljevem, od koder je ob koncu dvajsetih let prišel v nogometno prvo moštvo Ilirije Sandi Lah (pozneje je nadaljeval športno pot v Beogradu pri BASKu). Lahu je Primorje očitalo izdajstvo. Ker je bil ljubljanski Primorec, bi moral po tej logiki igrati za Primorje.⁵³

Športno gibanje se je v letih po prvi svetovni vojni utrdilo in izoblikovalo. Vikendi so bili rezervirani za tekmovalni spored, medtem ko so vadba ali trening in občasne trening tekme potekale med tednom. Trening se je stopnjeval, lahko tudi vsak dan, vendar je bilo to različno po posameznih športih. Športniki so bili amaterji, čeprav se je v nogometu že uveljavljalo subvencioniranje izpadlega dohodka zaradi športnih obveznosti, kar je vodilo v polprofesionalizem, ki sta ga vodilna ljubljanska kluba, Primorje in Ilirija, odklonila. Časopisje je športu posvetilo pozornost in iz skromnih rubrik "Turistika in sport" so nastale športne strani s poročili, fotografijami in komentarji ter občasno tudi polemikami. V športu so se oblikovali veliki in mali klubi, aktivni in pasivni. Rak rana športa so bile finance, ki so jih skušali premestiti tudi s prošnjami po občinskih subvencijah. Posebno mesto so v ljubljanskem športu zavzemali klubi Ilirija, Primorje, Hermes in deloma tudi Jadran. Žal je

⁴⁶ O ustanovitvi in delovanju LSK do prve svetovne vojne glej: Pavlin, "Ta panoga sporta je pri nas še docela neznana".

⁴⁷ Pavlin, *Športne in telesnovzgojne organizacije v Ljubljani 1918-1941*.

⁴⁸ Stepišnik, *Od SK Hermes do ŽŠD Ljubljana*.

⁴⁹ AS, d.p. 8168.

⁵⁰ J, 12. 7. 1940.

⁵¹ J, 21. 8. 1930, 3. 10. 1930.

⁵² AS, d.p., 8165.

⁵³ Ustni vir: Sandi Lah, 1994.

težje pisati klubske zgodovine, saj je arhiviranih dokumentov malo, mediji pa so se osredotočali na tekmovanja. Sicer so objavljali zapise z občnih zborov, a z leti vse manj. Ilirija je bila, glede na organizacijo, največji športni klub. Gojila je letne in zimske športe, imela moško in žensko članstvo ter uredila ali zgradila nekaj pomembnih športnih objektov, npr. umetni bazen Ilirija, skakalnico v Mostecu in smučarska domova ter prve skakalnice v Planici.⁵⁴ Njen veliki rival v letnih športih in predvsem v nogometu, po katerem se je marsikdaj meril športni utrip, je bilo Primorje, v zimskih športih, kot smučanju, pa zlasti Smučarski klub Ljubljana, medtem ko je bila v nekaterih športih, kot npr. v drsanju, hokeju na ledu in sabljanju, osamljena. Hermes si je večjo vlogo pridobil po izgradnji dirkališča, kjer so prirejali dobro obiskane kolesarske in spidvej dirke. V tridesetih letih je v slovenskem in jugoslovanskem spidveju kraljeval Ludvik Starič-Leteči Kranjec, član Hermesove moto sekcije. V nogometu je Hermes veljal za kovnico mladih talentov, ki sta jih snubila "velikana" Ilirija in Primorje.

Po končani drugi svetovni vojni se je športno življenje na Hermesu nadaljevalo (danes ŽAK Ljubljana), Primorjevo igrišče je bilo podrt, spomin na Ilirijo pa se je ohranil predvsem po njenem kopališču in članu Stanku Bloudku. Starejši "spodnji šiskarji" so znali povedati, da so stanovanjske bloke nasproti Hale Tivoli in Pivovarne Union dolgo klicali "ilirjanski bloki", ker je bilo predtem na lokaciji blokov urejeno športno igrišče Ilirije (igrišča za nogomet, hazeno in atletiko). Športno vrednost posameznih klubov bi dobili ob analizi vseh tekmovalj, saj so se tekmovalja kvalitetno razlikovala. V slovenskem in jugoslovanskem merilu sta nedvomno izstopala Ilirija in Primorje. Njuno športno rivalstvo je bilo dobro znano ne le v Sloveniji. Primorje je bilo moštveni državni prvak v atletiki skoraj večino tridesetih let, medtem ko se je Ilirija prebila v državni vrh v plavanju (po izgradnji umetnega bazena leta 1929), sabljanju, smučanju, drsanju in hokeju na ledu (bila je vodilni klub, njeni igralci pa okostje reprezentance). V nogometu sta se kluba kvalitetno izenačila sredi dvajsetih let, njune tekme so postale mestni in slovenski derbi. Z jugoslovansko nogometno konkurenco sta se kosala zelo spremenljivo, kar pa je glede na podatke o nogometnih organizacijah iz leta 1933 in nasprotovanje profesionalizmu razumljivo.

V obdobju med obema svetovnima vojnima znamo tudi relativen napredek na področju športne infrastrukture. Objekti so bili društvena last (med ljubljanskimi hišnimi posestniki 1933 je bilo 14 društev),⁵⁵ kar pa še ne pomeni, da so bila društva

lastniki zemljišč. Po Adresarju iz leta 1938 lahko sestavimo sliko zabeleženih športnih objektov v Ljubljani tik pred drugo svetovno vojno, kjer pa bomo, zaradi primerjave s predvojnimi stanjem, navedli tudi telovadnice in telovadišča (in njihove tedanje naslove). Športni prostori ali športna igrišča so se imenovala po klubih, ki so jih uredili in uporabljali, žal pa Adresar ne navaja vseh igrišč in niti telovadišč katoliških telovadcev. Svoja igrišča so po Adresarju imeli: Hermes – nogometno igrišče in "dirkališče" (današnji Športni park Ljubljana); Ilirija – teniška in pozimi drsališče, Celovška cesta (današnje parkirišče pod Halo Tivoli); Jadran – nogometno igrišče, Mencingerjeva ulica (v Trnovem na Koleziji proti inštitutu Jožefa Štefana); Primorje – nogometno in atletsko igrišče s tekališčem, Tyrševa cesta (nasproti Stadionu, od bencinske črpalke proti Centru strokovnih šol); LSK – čolnarna in kopališče, Velika čolnarska ulica (še vedno isti objekt, le da se klub imenuje Ljubljanski veslaški klub); Reka – nogometno igrišče, Večna pot (Rožna dolina). Poleg teh so bili v Adresarju zabeleženi objekti še Stadion – atletsko igrišče, Tyrševa cesta (današnji Stadion); Trata – balinišče, Vrazov trg; civilno strelišče, Večna pot (strelišče Društva ostrostrelcev ali predvojnega Rohrschützen Gesellschaft, nekako na lokaciji gozdarskega inštituta); mestni ribnik – drsališče, Tivoli. Med kopališči moramo še vedno ločiti klasična ali tradicionalna kopališča, ki so služila osebni higieni, in kopališča kot objekt za plavanje, npr. umetni bazen ali urejeno kopališče na reki. Tako beležimo v Ljubljani manjši zimski bazen v hotelu Slon, mestno kopališče na Ljubljani in drugo mestno kopališče Kolezija ob Kolezijski ulici (pretočni bazen na Gradaščici na Koleziji) ter moderni umetni bazen Ilirija, edinstven tudi v Jugoslaviji.

Telovadci so lahko telovadili v telovadnici Ljubljanskega Sokola v Narodnem domu (v današnji Narodni galeriji – to je danes ena najstarejših ohranjenih telovadnic v Ljubljani) in na letnem telovadišču ob Lattermanovem drevoredu; na Taboru pri Sokolu I., ter pri drugih sokolskih društvih: Sokol II., Švabičeva ulica (na Trnovem, danes Partizan); Sokol III., Tyrševa cesta (bežigrajski Sokol, ki je imel le telovadišče in sicer na lokaciji današnje Plave lagune); Sokol IV., pri Rakovniku; Sokol Šiška (ob današnji Drenikovi ulici, bivši dom Zvonka Runka); Sokol Zgornja Šiška, Vodnikova cesta (današnja Ilirija, ki pa nima zveze s predvojno Ilirijo); Sokol Vič, Tržaška cesta (danes viški Partizan); Sokol Moste, Pod ježami (imel le telovadišče v kraku železnic za Zagreb in Dolenjsko, danes tam Unija papir servis oziroma avtopralnica).⁵⁶

⁵⁴ Pavlin, *Športne in telesnovzgojne organizacije v Ljubljani 1918-1941*.

⁵⁵ ZAL, Adresar 1933.

⁵⁶ ZAL, Adresar 1938. Poleg teh lahko omenimo še nogometni igrišči v Zeleni jami (za Kolinsko) in za cerkvijo na Kodeljevem ter orlovski telovadnici v Mostah (na lokaciji tiskarne Jože Moškrič) in v Centru v Vzajemni zavarovalnici oziroma danes Triglavu.

7. Poimenski seznam ljubljanskih društev ali klubov po dejavnostih v obdobju 1918-1941⁵⁷

Avtomobilizem	Avtomobilski klub Kraljevine Jugoslavije, sekcija Ljubljana
Balnanje	Klub balinarjev Zelena Trata Balinski klub Cvet
Biljard	Ljubljanski biljardni klub
Bridge	Ljubljanski bridge klub
Drsanje	Ljubljansko drsalno društvo
Kajak	Kajak klub Ljubljana
Konjenišтво	Kolo jahačev in vozačev Ljubljana Ljubljansko jahalno društvo Slovenski dirkalni klub v Ljubljani
Kolesarstvo in motociklizem	Klub kolesarjev in motociklistov Ilirija ⁵⁸ Kolesarsko in motociklistično društvo Sava Delavski kolesarsko-športni klub Edinost Motoklub Ljubljana Motoklub Slovenija
Letalstvo	Kraljevski jugoslovanski aero-klub Naša krila, oblastni upravni odbor Ljubljana
Ples	Klub plesovodij Plesno-sportni klub Ljubljana
Strelstvo	Društvo ostrostrelcev v Ljubljani Lovski strelski klub v Ljubljani Savezna streljačka družina v Ljubljani Slovensko strelsko društvo v Ljubljani Strelci dvorskega okraja v Ljubljani Strelski klub Emona Strelski klub Belwie Strelski klub Griček Strelski klub Iskra, Vič Strelski klub Jelen Strelski klub Kolezija Strelski klub Komar Strelski klub Kriva roka Strelski klub Lepi pot Strelski klub Lord Curzon Strelski klub Lovec Strelski klub Marjana Strelski klub Moste Strelski klub Rimlar Strelski klub Šentpeter Strelski klub Zvezda
Smučanje	Smučarski klub Ljubljana Slalom klub 34 Smučarski klub Polž Smučarski klub Golovec, Štepanja vas
Šah	Amaterski šahovski klub v Ljubljani Centralni šahovski klub v Ljubljani Ljubljanski šahovski klub ⁵⁹ Šahovski klub Krakovo-Trnovo Šahovski klub Bežigrad Šahovski klub Lovšin Šahovski klub Moste Šahovski klub Omladina Šahovski klub Šentpeter Šahovski klub Triglav Šahovski klub Vič Šišenski šahovski klub Železničarski šahovski klub

⁵⁷ V tabeli so zajeta društva iz teritorija občine Velika Ljubljana, ki je bila oblikovana sredi tridesetih letih in je obsegala: Center, Šiško (z Dravljami), Bežigrad (brez Ježice), Moste (brez Polja in Dobrunj), Vič (brez Rudnika).

⁵⁸ Leta 1932 se je klub preimenoval v Motokolesarski klub Ilirija; delo so podredili motociklizmu.

⁵⁹ Ljubljanski šahovski klub je bil vodilni slovenski šahovski klub, njegov vodilni član pa je bil ing. Milan Vidmar.

Sport	Slovenski sportni klub Sparta Ljubljanski akademski sportni klub Sportni klub Slavija, Vič Sportni klub Slavija, Ljubljana-Udmat (Vodmat) Sportni klub Ilirija Akademski sportni klub Primorje Sportni klub Svoboda Ljubljana Trgovski sportni klub Slovan Sportni klub Jadran Ljubljanski sportni klub Atena Sportni klub Edinost, Ljubljana Sportni klub Panonija, Zgornja Šiška-Koseze Sportni klub Krakovo Sportni klub Mars Sportni klub Slaven Sportni klub Velebit Sportni klub Zmaj Sportni klub Zora Sportni klub Blisk, Vič Sportni klub Grafika Sportni klub Korotan, Ljubljana-Rakovnik Sportni klub Natakar Sportni klub Reka, Vič Sportni klub Svoboda, Vič-Glince Sportni klub Mladika Sportni klub Istra Sportni klub Slavija, Ljubljana Sportni klub Sloga Sportni klub Planina Sportni klub Ljubljana Delavski mladinski sportni klub Vič Sportni klub Sora, Dravljje
-------	--

*Derbi zeleno-bele Ilirije in črno-belega Primorja jeseni 1931
(v ozadju del pivovarne Union).*

8. Društva, katerih dejavnost je povezana s športom

Športno-turistična dejavnost	Športno-turistični klub Moste Turistično društvo Prijatelj prirode, podružnica Ljubljana Jugoslovanski Touring klub ⁶⁰
Športno-družabna	Ljubljanski sportni elitni klub Športni in družabni klub Trata
Gospodarska	Društvo za dograditev in upravljanje športnih prostorov ASK Primorje Konzorcij za zgradbo doma Smučarskega kluba Ljubljana
Ostalo	Društvo telovadnih učiteljev za Slovenijo Društvo sportnih prijateljev Društvo lastnikov prosvetnih, sportnih in zabavnih podjetij ter artistov v Ljubljani

9. Društva in klubi v tedanji neposredni bližini Ljubljane:

Dobrunje	Kolesarsko društvo Ljubljana Kolesarsko društvo Zvezda
Zadobrova	Kolesarsko društvo Triglav
Zgornji Kašelj	Kolesarsko društvo Zarja Zgornji Kašelj
Zalog	Sportni klub Svoboda
Tomačevo	Balinski klub Tomačevo
Ježica	Klub kolesarjev Ježica
Stožice	Sportni klub Danica
Brdo	Smučarsko in kolesarsko društvo Brdo
Št. Vid (Šentvid)	Kolesarsko društvo Sora Sportni klub Brod

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana:
 Adressbuch 1900 – Adressbuch Laibach 1900
 Adresar 1907 – Adresar deželnega mesta Ljubljane in Vojvodine Kranjske 1907
 Adresar 1928 – Adresar mesta Ljubljane in okolice 1928
 Adresar 1933 – Adresar Ljubljane 1933
 Adresar 1938 – Adresar Velike Ljubljane 1938
 AS, d.p. – Arhiv Republike Slovenije, Fond kartoteka društev, društveni pravilnik
 FŠ – Fakulteta za šport:
 Jugoslavenski sport 1933, Godišnjak Saveza sportskih saveza Kraljevine Jugoslavije

ČASOPISI

- SN – Slovenski narod
 S – Slovenec
 J – Jutro
 Sport

LITERATURA

- Almanah jugoslovenskog sporta*. Beograd : Savez sportskih saveza.
 Batagelj, Borut: Začetki ljubljanskega nogometa. *Ljubljana*, januar/februar 2002, str. 57.
 Borisov, Peter: Zdravilišča in kopališča na nekdanjem Kranjskem. *Kronika*, 16, 1968, št. 1, str. 45-58.
 Dolenc, Ervin: *Kulturni boj*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1996.
 Drnovšek, Marjan: *Ljubljana na starih fotografijah*. Ljubljana : ZAL, 1985.
Enciklopedija Slovenije, II. zvezek. Ljubljana : Mladinska knjiga: 1988.
Enciklopedija fizičke kulture. Zagreb : Jugoslovanski leksikografski zavod, 1975-1976.
 Frölich, Hubert: Bridž. *Življenje in tehnika*, januar 1979, str. 19-23.
 Mal, Josip: *Stara Ljubljana in njeni ljudje*. Ljubljana : Mestni muzej, 1957.
 Pavlin, Tomaž: "Pri nas je ta panoga sporta še docela neznana". *Zgodovina za vse*, 6, 1999, št. 2, str. 83-97.

⁶⁰ Jugoslovanski touring klub (AS, d.p. 8012): namen mu je bil pospeševati mototurizem in turizem nasploh. V dosego tega namena je težil k sodelovanju z mednarodnimi organizacijami, včlanjenimi v Aliance Internationale de Tourisme v Bruslju ter z domačimi organizacijami kot Aero-klubom, Avto-klubom, mototurističnimi, športnimi in turističnimi ("tujsko-prometnimi") društvi. JTK si je zadal nalogo, da se bo posebej posvetil avtomobilizmu, motociklizmu, kolesarstvu, letalstvu, vodnim in zimskim športom, planinstvu ter nasploh športu in turizmu.

Pavlin, Tomaž: *Športne in telesnovzgojne organizacije v Ljubljani 1918-1941 (Športni klub Ilirija in Akademski športni klub Primorje)*. Ljubljana : 1998 (magistrska naloga).

Pavlin, Tomaž: Športni prostori pod Cekinovim gradom. *PETINTRIDESET let dvorane Tivoli* (ur. Miklavž Sever). Ljubljana : Zavod Tivoli, 2000.

Pavlin, Tomaž: "Včeraj bi bil lahko tudi Napoleon ponosen na svojo Ilirijo" ali ekskurz o "žogometu" oziroma nogometu v Ljubljani pred prvo svetovno vojno. *Zgodovina za vse*, VII, 2001, št. 2, str. 43-62.

Pernišek, Fran: *Zgodovina slovenskega Orla*. Buenos Aires, 1989.

Rozman, Boris: Hazena – ženska športna igra. *Kronika*, 36, 1988, št. 3, str. 225-231.

Sič, Albert: Kernovo drsališče. *Kronika*, 5, 1939, št. 4, str. 199-202.

Stepišnik, Drago: *Kolesarstvo na Slovenskem*. Ljubljana : Kolesarska zveza Slovenije, 1979.

Stepišnik, Drago: *Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem*. Ljubljana : DZS, 1974.

Stepišnik, Drago: *Od SK Hermes do ŽŠD Ljubljana*. Ljubljana : ŽŠD Ljubljana, 1980.

Slovan 1913-1983. Ljubljana: ZŠD Slovan, 1983.

Stiplovšek, Miroslav: *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918-1922*. Ljubljana : Partizanska knjiga in Delavska enotnost, 1979.

Škerl, France: *Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860-1869*. Ljubljana : Zadržna tiskarna, 1938.

Šorn, Mojca: Način preživljanja prostega časa meščanov Dunaja in Ljubljane od druge polovice 19. stoletja do 30-tih let 20. stoletja. *Razvoj turizma v Sloveniji* / 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996, str. 105-121.

Zalar, Franc: Ljubljansko društvo ostrostrelcev. *Poslikane tarče* (ur. Železnik Marija). Ljubljana : Mestni muzej Ljubljana, 1980, str. 39-69.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Sportorganisationen in Ljubljana bis zum Zweiten Weltkrieg im Lichte der Statistiken und Regelungen

Sport als Tätigkeit und der Sportklub als Organisationsform der modernen Ära tauchen im slowenischen nationalen und kulturellen Raum in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts auf. Gerade die Gründung von Sportvereinen, die mit der allgemeinen gesellschaftlichen Entwicklung einherging, trug zu einer größtmöglichen Kenntlichmachung des "Sports", einer kulturellen Neuerung im Bereich der damaligen "Leibeserziehung" in Ljubljana bei. Im vorliegenden Artikel werden im Zeitraum bis zum Ersten Weltkrieg vor allem Vereine und Klubs im Hinblick auf ihre Tätigkeit verzeichnet, während in der Zwischenkriegszeit eine organisatorische Wende und inhaltliche Konsolidierung der sportlichen Tätigkeit festzustellen ist. Dementsprechend werden in einer Schautafel lediglich Sportorganisationen selbst oder mit Sport und Wettkampf in Zusammenhang stehende Organisationen verzeichnet. Der Artikel enthält auch ein Verzeichnis der Sportorganisationen.